

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA
Centar za ekonomska istraživanja

**(ANTI)LIBERALIZAM
I EKONOMIJA**

BEOGRAD, 2014

Uređivački odbor:

Dr Veselin Vukotić

Dr Danilo Šuković

Dr Mirjana Rašević

Dr Slobodan Maksimović

Dr Vladimir Goati

Izdaje:

Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka

Za izdavača:

Dr Danilo Šuković

Izdavanje ove knjige finansijski su pomogli:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Štampa:

Newpress, Smederevo

Tiraž:

400

ISBN: 978-86-7093-152-7

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

330.82(082)

338.1(082)

336.76(082)

(ANT)LIBERALIZAM i ekonomija /
[uređivački odbor Veselin Vukotić ... [et
al.], - Beograd : Institut društvenih nauka,
Centar za ekonomska istraživanja, 2014
(Smederevo : Newpress). - 424 str. : graf.
prikazi, tabele ; 24 cm

"Tradicionalni naučni skup Centra za
ekonomska istraživanja..." --> str. [425]. -
Tiraž 400. - Str. 7: Predgovor / Danilo
Šuković. - Napomene i bibliografske reference
uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-7093-152-7

1. Вукотић, Веселин [члан уредничког одбора]

а) Либерализам - Зборници б) Привредни

развој - Зборници с) Тржиште - Зборници д)

Глобализација - Зборници

COBISS.SR-ID 207396108

© 2011. Institut društvenih nauka – Centar za ekonomska istraživanja

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne može biti reprodukovan, presnimavan ili prenošen bilo kojim sredstvom, elektronskim, mehaničkim, za kopiranje ili na bilo koji drugi način, bez prethodne saglasnosti izdavača.

(NEO)LIBERALIZAM, TRANZICIJA I RADNO ZAKONODAVSTVO²

Apstrakt

(Neo)liberalna globalizacija ekonomije i društva podstakla je i promene u oblasti radnog i socijalnog zakonodavstva. Njihova primena je dovela do gubitka već stečenih radnih prava, a uspostavljanja novih oblika uređenja industrijskih odnosa. Izmenjena je uloga sindikata, zaposlenih, menadžmenta i poslodavaca. Način i tempo kojim se to dešavalo u najvećoj je meri sistemski determinisano, odnosima moći između država i vladajućih klasa u centru, (polu)periferiji kapitalističkog sistema. U društvima u tranziciji na to su uticali i posebni faktori, među kojima se po značaju ističu (ne)modernizacijski potencijali novih političkih i ekonomskih elita. One čine srž nove kapitalističke klase, koja je svoje interese nametnula i zaštitila kroz ekonomski, politički, pravni i kulturni sistem. Radno zakonodavstvo je jedan od elemenata ostvarivanja klasnih interesa. Ono je u Srbiji posle 2000. godine značajno liberalizovano. Najnoviji talas liberalizacije predstavlja dokaz narušene ravnoteže moći između kapitala i rada kapitala, u korist prvog. U radu se analizira suština novog radnog zakonodavstva, njegova (ne)usaglašenost sa međunarodnim pravom, konvencijama, radnim pravom i praksom u najrazvijenijim članicama EU. Naglašava se da će njegova primena dovesti do veće konkurencije na tržištu rada, rasta nezaposlenosti, eksploatacije i siromaštva zaposlenih, a zaštititi interesa domaćih i stranih vlasnika kapitala.

Cljučne reči: radno pravo, poslodavci, radnici, kapital, zarade, profit, sindikati

(NEO) LIBERALISM, TRANSITION AND LABOR LEGISLATIVE

Abstract

(Neo)liberal globalization of the economy and society has initiated changes in the field of labor and social legislation. Their application has led to the loss of already acquired labor rights, and the establishment of new forms of regulation of industrial relations. Changed the role of trade unions, employees, management and employers. The manner and pace at which it happened to the fullest extent the system variability is, the power relations between the state and the ruling class in the center, (semi) periphery of the capitalist system applied societies in transition that are influenced by special factors, among which stand out by their importance (not) modernization potential of new political and economic elite. They form the core of a new capitalist class, which has imposed its own interests and protect the economic, political, legal and cultural system. Labour legislation is one of the elements of realizing class interests It is in Serbia after the 2000th significantly liberalized. The latest wave of liberalization is evidence of an imbalance of power between capital and labor, in favor of the first. This paper analyzes the essence of the new labor law, its (non) compliance with international law, conventions, labor law and practice in most developed EU countries. It is pointed out that its application lead to greater competition in the labor market, rising unemployment, poverty and exploitation of employees, and protect the interests of domestic and foreign capital owners.

Key words: labor law, employers, workers, capital, earnings, profits, unions

1 Naučni saradnik

2 Rad je nastao u okviru projekta: "Strukturne, društvene i istorijske promene srpskog društva u kontekstu evropskih integracija i globalizacije" (179039) finansiranog od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, koji se realizuje u Institutu društvenih nauka u Beogradu.

UVOD

Globalizacija ekonomija, kultura i društava uopšte po (neo)liberalnom modelu donela je brojne pozitivne i negativne posledice. Koje od njih preovlađuju i na koji način se ispoljavaju zavisi, u najvećoj meri, od mesta države i društva u sistemu svetskog kapitalizma. Što je zemlja ekonomski, vojno, tehnološki i politički moćnija ona nameće svoje modele razvoja, društvene vrednosti i interese. Oni su oblikovani od najmoćnije kapitalističke klase, koja je i sama menja.. U sadašnjoj fazi globalizacije formirala se svetska, transnacionalna kapitalistička klasa, kojoj ovakav model razvoja najviše odgovara. Svoje interese je zaštitila i kroz liberalizaciju radnog zakonodavstva. Što je zemlja više na periferiji kapitalističkog sistema to su ovi procesi snažniji, brže primenjeni i pomognuti od strane domaće kapitalističke klase i države. U Srbiji i regionu proces liberalizacije radnog i socijalnog zakonodavstva teče više decenija. U završnoj fazi tranzicije, tj. nastajanja kapitalizma periferije, izmene radnog zakonodavstva se ostvaruju pod snažnim pritiskom i interesima globalizovanog domaćeg i stranog kapitala. Najveću štetu trpe (će) radnici i srednji slojevi, svih zanimanja i kvalifikacija, koji su nemoćni da te procese ublaže ili uspore. Naravno, argumenti da se izmenama radnog zakonodavstva krše elementarne norme domaćeg i međunarodnog radnog prava, pa i ljudska prava, slaba su brana protiv nametanja gotovo sličnih rešenja u društvima u regionu. Na delu je ofanziva interesa kapitala, na štetu rada, kojom se teret tranzicione i svetske ekonomske krize prebacuje na ekonomski, socijalno i politički nemoćnije grupe, slojeve i klase.

(NEO)LIBERALNA GLOBALIZACIJA, RADNO ZAKONODAVSTVO I TRŽIŠTE RADA

Tumačenja suštine pojma liberalizam, neoliberalizam i globalizacija su vrlo različita, kako među istraživačima tako i onima koji na njihovim principima formulišu, usmeravaju i tumače ekonomsku i društvenu praksu. U osnovi tih razlika su društveno determinisani klasni interesi. Najdominantniji su interesi kapitalističke klase u centru kapitalizma (SAD i najrazvijenije zemlje sveta), koji se ovim procesima ostvaruju širom sveta. Tome služe i moderne IT tehnologije i komunikacije, ali i vrednosni sistem i ideologija (neo)liberalizma. Na jednoj strani su oni koji u liberalizaciji društva, ekonomija i zakonodavstva vide pretežno pozitivne posledice. Oni donose dobrobit većini ljudi, privredni rast i ostvarenje ekonomskih i drugih sloboda pojedinca. Štaviše, globalizacija na principima liberalizma vodi ka ostvarenju većeg ekonomskog društvenog blagostanja za većinu naroda i stanovništva. Poslednjih nekoliko decenija, često se koristi, termin neoliberalizam, ako bi se napravila razlika u odnosu na klasičan pojam liberalizma. (Katić, 2009:56, pregled literature ima Vuletić, 2003).

Sasvim drugačije argumente imaju autori i praktičari koji kritikuju (neo)liberalizam i takav model globalizacije. Po njima, sve napred navedeno je pod velikom sumnjom. Naime, (neo)liberalizam je ideologija krupnog svetskog kapitala. Razvoj zasnovan na njoj je najviše koristi doneo najrazvijenijim kapitalističkim zemljama sveta. Globalizacija je podstakla te procese, a nametnula interese svetske kapitalističke klase. Prevagnule su negativne nad pozitivnim posledicama takvog ekonomskog i društvenog razvoja. Povećalo se svetsko bogatstvo, ali još više profiti najvećih multinacionalnih kompanija i pojedinaca. Globalne ekonomske nejednakosti, nejednakosti u bogatstvu između regiona i država su drastično uvećane. Socijalno i materijalno raslojavanje dešava se i u svakom pojedinačnom društvu. Dimenzije pomenutih nejednakosti determinisane su odnosima moći (ekonomske, vojne, političke, kulturne) između kapitalističke klase u centru kapitalizma i onih na njegovih marginama. Najveće negativne posledice takve globalizacije trpe niže klase i slojevi, posebno u manje razvijenim zemljama i onima u tranziciji.

Među najvažnijim principima neoliberalizma su, pored ostalih, i sveopšta deregulacija, liberalizacija i privatizacija. Ovo je u praksi primenjeno na gotovo sve sfere društvenog života, od politike rada, zapošljavanja, sindikalnog organizovanja, do ograničavanje uloge države u korist slobodnog tržišta i smanjenje „socijalne države. Procesi su otpočeli 80-ih godina prošlog veka, a kulminirali su sa izbijanjem svetske krize kapitalizma. Tumačenja uzroka svetske krize su različita. Za jedne istraživače ona je posledica krize kapitalizma kao takvog, društveno-ekonomskog sistema u svetskim razmerama. Za druge je reč o kratkotrajnoj, privremenoj finansijskoj krizi. Treći su skloni da izvore krize i njene glavne aktere smeste u novije vreme i pretežno u ekonomiju. Četvrti se ne ustručavaju da napišu da je reč o moralnoj, političkoj, društvenoj krizi kapitalizma. Pošto su uzroci sistemski, brojni i isprepleteni, to je i traženje rešenja za to kompleksno i nužno šire od ekonmskog. Štaviše, odgovori moraju biti globalni i sveobuhvatni.(Vuletić, 2013:28). Naravno, oni koji u krizi globalizovane ekonomije i društva najviše profitiraju nemaju nameru da ugroze svoje lične i klasne interese. Što je zemlja više zadužena, podložna pritiscima i ucenama „međunarodne zajednice“ i finansijskih institucija, to je njena vladajuća klasa spremnija da donese i sprovede neoliberalno zakonodavstvo. Na taj način, posebno zemlje u tranziciji, postepeno i trajno gube i nacionalni suverenitet u toj oblasti. Političke elite tako dokazuju svoju „kooperativnost“ i spremnost na regionalne i šire integracije.

Najvažnije posledice (neo)liberalne globalizacije su rast ekonomskih nejednakosti, siromaštva, nezaposlenosti i iscrpljivanje prirodnih resursa. Prema podacima ekonomista i zvanične statistike (EUROSTAT) naglašeno je usporavanje rasta svetske ekonomije. Između 1980-2005. Godine svetsko bogatstvo se udvostručilo. Siromaštvo se smanjilo za svega 27%. U EU je 2012. godini četvrtina građana živela na ivici siromaštva (*Novosti*, 5. 12. 2013). S druge strane, značajan napredak ostvarile su MNK, što se ogleda u širenju njihovog tržišta, proizvodnje, usluga i rastu profita. Tome su u najvećoj meri doprinele nove politike, kojima država štiti interese krupnog kapitala, pre svega bankarskog i finansijskog. U najrazvijenijim kapitalističkim zemljama, epicentru krize, država je sve preduzela da maksimizira njihove dobitke, a socijalizuje gubitke. Ukratko, mit o slaboj državi je brzo odbačen u praksi, sve zbog interesa krupnog kapitala. Izvan jezgra razvijenog kapitalizma situacija je bitno drugačija. Tamo se interesi lokalne kapitalističke klase usaglašavaju sa interesima najrazvijenijih zemalja. Najveću štetu i cenu plaćaju niže klase i slojevi.

Liberalizam kao ideologija i praksa u prvi plan ističe prava i slobode pojedinca. On je obavezan da se sam brine za sebe i svoju porodicu. To je sasvim saglasno opštem smeru politike na globalnom nivou, da se smanje državni izdaci za javne i socijalne službe (zdravstvo, školstvo, kultura, nauka, socijalna zaštita i sl.). U praksi su se takve pojave već desile, ali se u sadašnjoj krizi kapitalizma ubrzavaju. Izuzetak od toga su skandinavske zemlje. Smanjuju se budžetska sredstva za to, otpuštaju zaposleni a pogoršava kvalitet usluga. U najrazvijenijim zemljama EU i sveta zaposleni i građani su na to različito reagovali. Najburniji oblici javnog ispoljavanja nezadovoljstva takvom politikom su masovni štrajkovi i javni protesti zaposlenih i građana. Protiv njih su moćni interesi kapitala i države, koja ih štiti svim sredstvima.

Masovna nezaposlenost u razvijenim kapitalističkim zemljama bi bila i veća da se ekonomija nije globalizovala. To je doprinelo relativno višem materijalnom standardu radnika u njima, manjoj nezaposlenosti i sporijem rastu zarada u BDP. U zemljama u kojima se selio kapital i proizvodnja rasla je zaposlenost, ali i konkurencija i eksploatacija radne snage. Po pravilu, kapital je za sebe uspevao da pribavi povoljnije zakonodavstvo i uslove privređivanja nego u sredinama iz kojih se selio. Niži stepen sindikalne organizovanosti je dodatno snižavao najamnine radne

snage, a povećavao profite. Pošto su mogućnosti selenja kapitala daleko veće nego radne snage to su MNK i svetska kapitalistička klasa ostvarile stratešku prednost nad radnicima centara i periferije kapitalizma. Jedaan od faktora uspeha jeste i ideologija neoliberalizma. U svetu je 2012. Bilo nezaposleno 2i2 miliona ljudi. Tokom krize izgubljeno je 30 miliona radnih mesta. Nezaposlenost je posebno pogodina 75 miliona mladih od 14-19- godina života, od kojih je 5,5 miliona u EU (Eurostat).

Rast siromaštva (ne)zaposlenosg stanovništva je prateća pojava globalizovane ekonomije. Ona je dokaz više da su pretežno negativne posledice globalizacije, koje najviše pogađaju nerazvijene regione i države.(Šuković,2013: 11, 27) Podaci o ekonomskom siromaštvu nagoveštavaju njegov dalji rast, jer se teret krize prevaljuje na nasiromašnija društva i klase. Pored klasičnog siromaštva postoji i „novo“ siromaštvo. To su ljudi koji su zaposleni, ali od zarade ne mogu da normalno žive. Prema rezultatima istraživanja Branka Milanovića klase nisu nosioci globalne nejednakosti, već u 80% n to utiče lokacija. Svega 1% svetskog stanovništva je 2005. godine raspolagalo sa 13% dohotka. U novim okolnostima stradala je i svetska srednja klasa (Milanović, 2012: 100, 143, 1449. Osvrt na aktuelne štrajkove i proteste protiv politike štednje i rešavanja krize pokazuje da su najčešći učesnici toga pripadnici srednjih slojeva.Klasična radnička klasa je marginalna (ispod 10% aktivnog stanovništva).

Liberalizam odbacuje kao suvišne, nepotrebne, velike socijalne kolektivitete, organizacije i društvene pokrete. Otuda i nastojanje, u interesu kapitala, da se ograniči moć i delovanje sindikalnih organizacija. Ovo je učinjeno u više etapa, brojnim zakonima i praktičnim politikama. Sindikati su decenijma slabili na nacionalnom i regionalnom nivou.. Nastajali su novi društveni pokreti. Tamo gde su oni interesno bliskiji, solidarniji, češći i jači su otpori vlasti koja sprovodi mere protiv krize. Reč je, pre svega, o izmenama na tržištu rada, restriktivnom zakonodavstvu u oblasti penzijskog sistema i ukidanju već dostignutih prava i standarda u zadovoljavanju socijalnih potreba zaposlenih i ostalih građana. Nasuprot takvoj legislativi i praksi jačale su organizacije poslodavaca. Oni su svoje interese zaštitili na razne načine, od nivoa preduzeća do regionalnih centara finsijskog i drugog odlučivanja.

Važne posledice liberalizacije radnog zakonodavstva u razvijenim kapitalističkim zemljama i antisindikalne politike su pad udela najamnina u BDP, snižavanje pregovora o zaradama i uslovima rada na nivo pojedinac - poslodavac, sve masovnije odustajanje od potrebe sklapanja kolektivnih ugovora i sve lakše gubljenje radnih mesta. Aktuelna kriza je podstakla proces smanjenja socio-ekonomskih prava zaposlenih. Najpre su pojedine MNK (Simens, Filips i dr.) primenile metod „više rada, ista zarada“.Produžen je ukupan nedeljni fonda za istu zaradu. Sledeći korak je bio da se, još 2004 godine, poveća radna nedelja u Francuskoj i Nemačkoj (Kendal, *Politika* 18. 12. 1999, Stojanović, *Politika* 3. 07. 2004). U poslednjih pet godina tempo povećanja radnog vremena, a snižavanja zarada je ubrzan. Doneti su novi zakoni o radu koji ovu oblast regulišu na štetu zaposlenih, a povećavaju eksploataciju, konkurenciju i profit. Paralelno su smanjene sindikalne slobode i prava, posebno u slučajevima državne intervencije u spašavanju „dovoljno velikih“ banaka i kompanija, čije gubitke je socijalizovala a zaposlene masovno otpuštala. Ovi procesi su se u drugim oblicima preneli i na globalni nivo i dodatno zaoštrili konkurenciju među radnicima i sindikalnim udruženjima. Stvorena je čitava masa najamnih radnika, koja obavlja povremene, nesigurne, slabo plaćene poslove, praćene opštom radnom i životnom neizvešnošću pojedinca. Guy. Standing je tu grupaciju nazvao „prekarijat“. Ona nastaje i u centru kapitalizma, ali i u zemljama na periferiji sistema

TRANZICIJA I LIBERALIZACIJA RADNOG ZAKONODAVSTVA U SRBIJI I REGIONU

Tranzicija radnog zakonodavstva na ovim prostorima otpočela je legalno i stvarno s raspadanjem SFRJ i ostalih zemalja „real-socijalizma“. Najvažniji faktor aktuelne liberalizacije predstavlja „međunarodna zajednica“. To su centri finansijske moći (MMF; SB; EBRD), kojima ove države najviše duguju. Zbog toga su višestruko primorane da usvajaju zakone i rešenja koja im kreditori nameću. Svaka od zemalja koje su nastale na tim prostorima su po stepenu ekonomskog i društvenog razvoja na periferiji kapitalizma. Njihova tranzicija je „neuspešna“, razvoj ispod onoga pre tranzicije, a izrazito su zadužene (Antonić, 2012). Socijalna struktura je izmenjena. Na vrhu piramide ekonomske i političke moći je nacionalna kapitalistička klasa. Ona je interesno u simbiozi sa stranim krupnim kapitalom. Na dnu je marginalizovana i osiromašena radnička klasa, uz raslojeno seljaštvo. U sredini hijerarhije društvenih položaja su srednji slojevi. Suština liberalizacije radnog zakonodavstva društva u tranziciji se sastoji u: smanjenju i ukidanju već dostignutih prava iz rada; marginalizacija sindikata i sindikalnih sloboda; smanjenje prava na kolektivno pregovaranje i sklapanje kolektivnih ugovora svih nivoa; restrikcija prava na bezbedne uslove rada; ukidanje osnovnih standarda i pretpostavki za dostojanstven rad i život radnika i njegove porodice. Sve to je razbacano u čitavom setu zakona, od zakona o radu, štrajku, bezbednosti na poslu, nezaposlenosti i obezbeđenju za vreme gubitka posla, zdravstvenom osiguranju, zakonu o porodici i dr. Mnogi od tih zakona su nesaglasni sa Ustavom zemlje i konvencijama MOR- (br. 87, 98, 102, 158, 181, vidi Kosanović, 2007:27, 28). Nisu usaglašene sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, Revidiranom evropskom socijalnom poveljom, ali praksom u najrazvijenim kapitalističkim društvima. Aktuelni Nacrt zakona o izmenama i dopunama zakona o radu Republike Srbije to dokazuje (Vlada Republike Srbije, 2013).

Zanimljiva je društvena i politička atmosfera u kojoj se dešava poslednja faza liberalizacije radnog zakonodavstva u regionu. Ona traje dve godine i odvija se i ubrzava gotovo po istom obrascu i tempu. Najpre MMF, SB i „briselka administracija“ skreće pažnju na državne dugove. Potom savetuju dalju liberalizaciju radnog zakonodavstva i stvaranje bolje „poslovne klime“ i daju predloge za to. Sve su to uslovi za dobijanje novih kredita, kojima se otplaćuju ranije uzeti. Tome se priključuju poslodavci, sa žalbama kako im je zakon o radu smetnja za razvoj. Interes poslodavaca u društvima u tranziciji ti su interesi slični interesima političke elite. To je najjasnije u vremenu pre i posle parlamentarnih izbora. Tada je i najveći pritisak za izmene postojećih zakona o radu.

Najčešći argumenti poslodavaca za liberalizaciju radnog zakonodavstva su sledeći: u krizi treba pomoći investitore i privatnu inicijativu, nužno je smanjiti „troškove rada“, treba osloboditi poslodavca suvišnih troškova i procedura, smanjite poreze i druge namete, a subvencijama i drugim politikama zaštitite preduzetnike. Najčešće je to borba „za bolje poslovnu klimu“, kojoj za sada smetaju rigidno radno zakonodavstvo, nebriga države za privatni sektor i domaće poslodavce. Posebno se ukazuje na potrebu ograničavanja uloge sindikata i kolektivnih ugovora, jer im oni uvećavaju troškove poslovanja. Sve se pravda potrebom stvaranja „fleksibilnog“ tržišta rada, koje je gotovo pretvoren u mit i poželjan cilj države i preduzetnika. U prvom planu je i argument da će novo zakonodavstvo doprineti lakšem otpuštanju suvišnih radnika, a većem zapošljavanju novih (Savet stranih investitora, 2013). Štaviše, institucionalna rešenja i zakoni koji su primereni razvijenim kapitalističkim društvima (Finska, Švedska, Danska, Holandija), u kojima je stopa nezaposlenosti nekoliko procenata, značajan privredni rast, jaka socijalna država, progresivno oporezivanje profita i imovine, na primer, ovde se neprimereno prenose kao idealno rešenje. Često se argumenti za izmenu zakona o radu ispod prakse članica EU, ali se ipak nazivaju „evropskim“.

Za državu i poslodavce manje je važno što ti zakoni krše već dostignuta radna i civilizacijska dostignuća.

S navedenim procesima „reformne“ radnog zakonodavstva komplementarna je i promena zakona o penzijskom sistemu. Ona se dešava i u razvijenim društvima, ali je tamo drugačija demografska, politička i društvena klima. Najvažniji pravac promena je smanjenje izdataka za te namene. Produžava se radni vek, pooštavaju uslovi sticanja penzije, a ona se isplaćuje na sve nižem nivou. Kada se rešenja iz razvijenih sredina prenesu u društva u tranziciji onda su posledice značajno drugačije. Svejedno, država i poslodavci su skloni da ih sve proglase nužnim i modernim. Neka od tih rešenja se u najstarijim članicama EU, na primer, primenjuju u dosta starijem stanovništvu, sa visokom stopom aktivnosti, zaposlenosti, a niskom stopom neaktivnosti i nezaposlenosti. Period prilagođavanja je znatno duži, nego što se to traži u zaduženim državama u tranziciji. Ove poslednje su hronično, decenijama sa visokom stopom nezaposlenosti, niskim rastom ekonomija, visokim rizikom od siromaštva i niskim zaradama i životnim standardom. To je praćemno visokim javnim dugom zemlje, pred čijim vraćanjem padaju svi argumenti protiv dalje liberalizacije radnog i socijalnog zakonodavstva.

U duhu neoliberalizma nisu previše važne dostignuta prava radnika, kao što je sindikalno organizovanje, socijalna zaštita, besplatno lečenje, naknade za slučaj nezaposlenosti, pravo na štrajk, isplata zarada i drugih materijalnih naknada. Što je država bliža EU, ili je u nju ušla, to je ovo zakonodavstvo srednije, ali daleko od standarda u Nemačkoj ili Francuskoj. Ovo je posledica, pored ostaloga, i prirode institucionane izgrađenosti EU. Ona ne dozvoljava uskladjivanje nacionalnih politika rada, sindikalnog organizovanja i socijalnih politika. Preostaju globalni instrumenti (uputstva, preporuke, direktive). Za države u tranziciji kršenje istih se ne uzima za ozbiljan greh, jer za to su odgovorne domaće vlade.

Liberalizacija radnog zakonodavstva u društvu u tranziciji donosi gubitak važnih stečenih prava. Među njima su pravo i mogućnost zasnivanja radnog odnosa i zarade od koje može da se živi. Tu je i uskraćivanje već civilizacijskih standarda u vezi regulisanja industrijskih odnosa. Misli se na pravo radnika i sindikata da učestvuje u određivanju visine najamnine, uslova rada i bezbednosti na poslu. Bezobzirno se u istoriju proteruje pravo zaposlenih da se zasniva radni odnos s punim radnim vremenom i na neodređeno vreme. Ono je u razvijenom kapitalizmu još uvek više pravilo nego izuzetak. Čak i u aktuelnoj krizi udeo svih zaposlenih s nepunim radnim vremenom ili na atipičnim poslovima ne prelazi više od 30%. I tamo se širi ideologija o prevaziđenosti 8-časovnog radnog vremena i 40-satne radne nedelje. U praksi je njegovo produženje znatno manje, nego što se predlaže za društva u tranziciji. Pored toga, zakonom se podstiče se desindikalizacija. Sindikat je marginalizovan u sklapanju ugovora o radu. Nije više bitan ni kod procene disciplinskih mera protiv radnika. Oduzima mu se i važna funkcija u procesu kolektivnog pregovaranja, sklapanja i primene kolektivnih ugovora. U svim predloženim verzijama zakona o radu Hrvatske, BiH i Srbije ista su rešenja. (Tanjug, *Blic*, 5. 12. 2013). U prvi plan je istaknut ugovor o radu između pojedinca i poslodavca. Pravilnik o radu je najvažniji institut uređivanja radnih odnosa u preduzeću. Tako nečega nema u razvijenim članicama EU. Dalja liberalizacija je u potpunom odbacivanju svake participacije zaposlenih. Oni se više uopšte ne pitaju ni o dužini radnog vremena, rasporedu vremena i pauza, i sl. Sve je u rukama poslodavca, kojem „fleksibilno“, zakonodavstvo uvećava moć odlučivanja. Novim zakonima o radu se legalizuje „divlja“ praksa: radno vreme duže od 8 h, neplaćeni prekovremeni rad, rad noću, u smenama i državnim praznicima. U ime bega od „samoupravljanja“, koga na ovim prostorima nema već tri i po deceni-

je, ukida se svaka mogućnost participacije zaposlenih. To i nije baš evropsko rešenje, ali se ovde podrazumeva da je to važan uslov za ekonomski prosperitet, privatnu inicijativu i dolazak stranih investitora. Uskraćuju se i druge „sitnice“ u oblasti rada, od dužine dnevne pauze, nedeljnog i godišnjeg odmora, do visine naknada za to. Što su poslodavci moćniji to su skloniji da to što više obezvrede. U tome im svesrdno pomaže izvršna vlast, koja lako slama otpor i najvećih sindikalnih centrala.

Dalja „fleksibilizacija“ tržišta rada se smatra poželjnom i nužnom, kao preduslov ekonomskog oporavka. To podrazumeva sve češće sklapanja ugovora o radu na određeno vreme, na privremenim poslovima i atipičnim radnim mestima. Uz to ide i liberalizacija zarada ili najamnina. One idu na niže, jer su poslovi privremeni, nesigurni, a gubitak radnih mesta česti i sve izvesniji. U oblasti zapošljavanja uvode se i novi instituti, kao što su privatne agencije za privremeno zapošljavanje radnika. To se u zemljama u tranziciji već dešava, jer su koliko „divlje“ toliko i dozvoljene drugim zakonima. One su daleko od standarda koje pominje konvencija br. 181. MOR-a. Na Zapadu je drugačiji delokrug njihovog delovanja. U Holanmdij i Nemačkoj su pod strogom državnom i javnom kontrolom. Mogu se baviti pomoćnim poslovima, kao što su obuka mladih određenih struka, pojedinih „ranjivih“ grupa i zapošljavanjem starijih (od 52 godine života) radnika. Kod nas one krše Uputstvo Evropskog saveta br 99/77, Direktivu EU 94, Evropsko Uputstvo br.97/81 i Konvenciji br 181 MOR-a. Štaviše, kroz njih se nastoji legalizovati postojeće stanje. Samo u Srbiji je na „lizing“ zaposleno oko 50.000 radnika. Oni su bez minimalne, radne, zdravstvene, socijalne, materijalne i sindikalne zaštite.

Jedan od čistih argumenata poslodavaca za liberalizaciju radnog zakonodavstva je da je skupa radna snaga. To znači da su veliki i porezi i doprinosi, ali i neto zarada zaposlenih. Stoga se iznoi više predloga. Jedan je da se ukine minimalna zarada ili makar smanji. Poznato je da i u razvijenim kapitalističkim društvima postoji „minimalac“. On postoji ne samo zbog preživljavanja najslabije plaćenih radnika, nego i zbog toga što su oni i potrošači. Drugi predlog podrazumeva da se najniže zarade oslobode poreza i doprinosa. Istina je da visina minimalca i poreza zavise od odnosa snaga kapitala i rada. U Nemačkoj je nedavno ozakonjena minimalna satnina od 8,5 evra. U Srbiji je satnica 8,5 puta manja! Nije se menjala od aprila 2012. godine. To bi, navodno, navelo poslodavce da istu redovnije isplaćuju a prijavljuju zaposlene „na crno“. Sledeći korak bi bio da oni lakše zapošljavaju nove radnike. Na osnovu iskustva i podataka zvanične statistike može se reći da su im argumenti slabi. Preduzetnici su i do sada masovno otpuštali radnike, bez zarada i uplaćenih poreza i doprinosa. Država im je sve praštala i njihove dugove socijalizovala. Sama je najveći poslodavac koji krši zakone. Odgovorna je što još nema ni modernih, specijalizovanih sudova za radne sporove. Najveći je krivac za masovnu nezaposlenost, koja je najviše posledica privatizacije, a manjim delom posledica globalne krize. Stopa nezaposlenosti je 23,0, a zaposlenosti 47,5 (RZS, 2014: 15). I naši poslodavci ponavljaju neoliberalni zahtev da se smanje porezi na zarade i imovinu. Istina je da je poreska politika Srbije nuređena i neprogresivna. „Poreski klin“, na primer, na zarade je vrlo mali. Zarade koje su za trećinu niže od prosečnih oporezuju se samo 1,2% manje od onih koje su 67% veće od prosečnih. U OECD-u je ta razlika 8,0%, a EU 15 je 8,4%. (CLDS, 2012:64). Tamo se poslodavac za neisplaćivanje zarada, poreza, doprinosa i drugih naknada krivično i materijalno kažnjava. U društvu u tranziciji poslodavcima je sve oprošteno. U Srbiji svaki treći privredni subjekat adi u „sivoj“ ekonomiji, tj. ne plaća doprinose za PIO, nema ugovore o radu, a isplaćuje niske ili neredovne zarade. (Vujović, Nikolić, Ružić, 2013:3).

UMESTO ZAKLUČKA

Dalja liberalizacija radnog zakonodavstva pojačati konkurenciju na tržištu rada, povećati nezaposlenost i siromaštvo građana. Ona će pomoći rast profita i bogatstva, ali ne nužno i zaposlenost i privredni razvoj. U sadašnjim oblicima i najavljenim izmenama liberalizacija ukida već dostignuta socijalna i ekonomska prava radnika. Ona otvoreno krši ustav, mnoge konvencije MOR-a, direktive i uputstva EU i EK, ali i Deklaracije o ljudskim slobodama i osnovnim pravima. Najveće koristi donosi poslodavcima, a najveće štete suvišnim radnicima i mladim nezaposlenim generacijama. One neće imati prilike da planiraju i ostvare kontinuiranu radnu karijeru.

LITERATURA

1. Antonić, S. 2012. *Loša beskonačnost: prilozi sociologiji srpskog društva*. Beograd: Službeni glasnik.
2. CLDS. 2012. *Politike za poboljšanje konkurentnosti i zaposlenosti radne snage*. Beograd: Centar za liberalno-demokratske studije, Projekat USAID za bolje uslove poslovanja.
3. EUROSTAT. 2013. *Unemployment Statistics 2013*, Date up to November 2013.
4. Katić, N. 2009. Neoliberalni koreni svetske ekonomske krize, *Nova srpska politička misao*, vol. 17, no. 3-4, str. 55-66.
5. Kendal, S. 1999. Radna nedelja od 35 sati, *Politika*, 18. Decembar, str. 9.
6. Kosanović R. 2007. *Konvencije i preporuke Međunarodne Organizacije Rada*. Beograd: Radnička štampa.
7. Milanović B. 2012. Bogataši i siromasi. Beograd: Službeni glasnik.
8. Republički zavod za statistiku. 2014. Anketa o radnoj snazi, oktobar 2013, *Bilten 578*, Beograd: RZS
9. Savet stranih investitora. 2013. *Bela knjiga 2013 Predlozi za poboljšanje poslovnog okruženja u Srbiji*. Beograd: FIC.
10. Stojanović, M. 2004. Više rada, manje para, *Politika*, 3. Jul 2005, str. B3.
11. Šuković D. 2013. *Nejednakosti, nezaposlenost i kriza*. Beograd: Institut društvenih nauka
12. Tanjug. 2013. Četvrtina Evropljana na ivici siromaštva. *Novosti*. 5. Decembar
13. Tanjug, 2013. Demonstracije protiv zakona o radu pretvorile se u protest protiv vlade Hrvatske. *Blic*, 5. Decembar
14. Vlada Republike Srbije. 2012. *Praćenje socijalne uključenosti u Srbiji, 2006-2012*. Beograd.
15. Vlada Republike Srbije. 2013. Predlog nacrta zakona o radu. Beograd: ministarstvo rada i ministarstvo privrede, 13. 12. 2013.
16. Vlada republike Srbije. 2013. *Nacrt zakona o izmenama i dopunama zakona o radu*. Beograd: Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijaln politike. (13. 12. 2013.).
17. Vujović, V., N. Nikolić i B. Ružić (2013) *Dostojanstven rad i siva ekonomija*. Beograd: Fondacija centar za demokratiju.
18. Vuletić, V. 2013. Sociološki pogled na ekonomsku krizu. *Teme*, vol. 37, no. 1, str. 11-31.
19. Vuletić V. (prir.) 2003. *Globalizacija-između mita i stvarnosti: sociološka hrestomatija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.